

מתורת רבינו ראש הישיבה הגאון רבי ברוך דב דיסקין שליט"א

מתוך שיעורו השבועי בישיבת ארחות תורה • פרשת ויחי תשפ"ב

חסד ואמת (מ"ז. כ"ט)

פירש רש"י חסד שעושי עם המתים הוא חסד של אמת, שאינו מצפה לתשלום גמול. הר"ן על התורה הקשה דבכתובות (דף עב.) איתא דהמדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל יוציא ויתן כתובה, מפני שנועל בפניה, דלמחר היא מתה ואין כל בריה סופדה, דתניא דספד יספדוניה וכו', ומבואר דהעושה חסד עם המתים מקבל גמול שיעשו לו חסד לאחר מיתתו.

[ושמעתי בשם מו"ז הגר"י דיסקין זצ"ל דרש"י כתב "שאינו מצפה לתשלום גמול", כלומר שאע"פ שאכן יש גמול אך אינו מצפה לזה, דהא אינו מצפה ליום המיתה, ויש להעיר דבגמ' הנ"ל חזינן דבזמן חז"ל הרגישו את יום המיתה בדרגה כזו שהאשה רוצה להתגרש בשביל כך].

והרעק"א הקשה כיצד מותר ליקח ממון על קבורה, והא אסור ליהנות ממתים, וכתב החת"ס דאיסור ליטול ממון על פעולה הוא רק ברוצה בקיומו, ובקבורה לא שייך רוצה בקיומו, ולכן מותר ליטול ממון.

אל נא תקברני במצרים (שם)

פירש רש"י סופה להיות עפרה כינים [ומרחשין תחת גופי], ושאין מתי חו"ל חיים אלא בצער גלגול מחילות, ושלא יעשוני מצרים ע"ז.

ונראה דג' הטעמים מבואר בפסוק, דבתחילה אמר לו "אל נא תקברני במצרים", וכוונתו בארץ עצמה משום הכינים, אך עדיין אפשר ששימוהו בארון של ברזל והכינים לא ירחשו תחתיו. ולכן אמר לו "ונשאתני ממצרים", והיינו כדי שלא יעשוהו ע"ז, ועדיין אפשר שיקברנו בכל מקום ולא דוקא בארץ ישראל, ולזה אמר לו "וקברתני בקברתם" משום גלגול מחילות.

ויאמר השבעה לי וישבע לו (מ"ז. ל"א)

הקשה הפנים יפות איך חל השבועה, דהא כיון שצוהו שיעשה כן נתחייב משום כיבוד אב, והוי נשבע לקיים את המצוה דלא חל השבועה, ותיירץ דקודם מתן תורה היה חל השבועה, והיינו משום דהא דשבועה לא חל על מצוה הוא משום שמושבע ועומד מהר סיני, ולכן קודם הר סיני שפיר חל השבועה, אמנם החזו"א (יו"ד סי' ב' סק"ז) ס"ל דהא דאיתא בגמ' דמושבע ועומד מהר סיני לאו דוקא, והכוונה משום שמחויב לעשות המצוה, [ואולי גם החזו"א מודה דרק אחר מתן תורה חשיב מושבע, אלא דס"ל דלא הוה שבועה אלא ברית. (הגר"מ שטיבל שליט"א)] ולפי דבריו אכתי קשה, ונראה ליישב דהראשונים כתבו דעל חצי שיעור חל שבועה, כיון דעל דבר שאינו מפורש בתורה חל שבועה, [ענין תוס' בשבועות דף כג ע"ב ד"ה דמוקין], ולפי זה ה"נ חל השבועה, כיון דקודם מתן תורה אין מצות כיבוד אב מפורש בתורה. והמהר"ל דיסקין תירץ דמשום הכי יעקב אמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך וגו', דאינו בתורת ציווי אלא בתורת בקשה, כדי שיחול השבועה שלא יחשב נשבע לקיים מצוה.

ויאמר ליוסף (מ"ח. א')

פירש רש"י אחד מן המגידים, וזה מקרא קצר וי"א אפרים היה וכו' ע"כ. ויש לעיין דלהלן כתוב "ויגד ליעקב הנה בנך יוסף בא אליך", ושם פירש רש"י המגיד ליעקב ולא פירש מי וכו', ולא הביא שיש אומרים שהיה אפרים, ומאי שנא.

וכתב בשפתי חכמים דהרי יוסף לקח את שני בניו אתו ליעקב, ונמצא שהיו אצל יוסף, א"כ לא יתכן שהוא זה שאמר ליעקב, אמנם במדרש לקח טוב פירש דזה היה מנשה, ודבריו תמוהים וכמו שכתב בשפתי חכמים, [ובדוחק י"ל דמנשה רץ לפניו ליעקב, וצ"ע], וכן יש להקשות דאמרו לו הנה בנך יוסף בא אליך,

ואם המגיד היה אפרים או מנשה, היה צריך לומר הנה יוסף אבי בא אליך, וצ"ע, [ויש לעיין מ"ט השפתי חכמים לא תירץ כן].

הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על המטה

(מ"ח. ב')

מובא בשם הגר"א דהנה המבקר את החולה נוטל אחד מששים בחליו, וביאר בזה מה שכתוב "הנה בנך יוסף", "הנה" בגימטריא ששים, ואח"כ כתוב "וישב על המטה", "המטה" גימטריא חמישים ותשע, והיינו שכשבא יוסף נטל אחד משישים מחליו.

[ומסופר על רבי מאיר שפירא זצ"ל שכשאסף כסף לישיבה עלה לגביר שידע שאינו נותן ממון לצדקה, ושאלו הגביר לשם מה עלה, הרי יודע שאינו נותן ממון לצדקה, א"ל ר"מ שפירא שבא לבקר חולה, וכמו שכתוב בפסוק (קהלת ה' י"ב) "יש רעה חולה ראיית תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו", אמר לו הגביר יש מספיק חולים לבקר בבית חולים, והשיב לו ר"מ אה"י אבל כתוב שהמבקר את החולה נוטל אחד משישים מחליו, ואם אני יטול אי משישים מחולה בבית חולים לא יצא לי מזה כלום, אבל אם אני יטול אי משישים מהחולי שלך אני יוכל להחזיק בזה את הישיבה].

ויתחזק ישראל (שם)

פירש רש"י אמר אע"פ שהוא בני, מלך הוא, אחלק לו כבוד, מכאן שחולקים כבוד למלכות ע"כ. וצ"ב דהא לעיל (מ"ז. ל"א) כתוב וישתחו ישראל, ופירש רש"י "דתעלא בעינדיה סגיד ליה". וביאר הגר"י דתעלא בעינדיה סגיד ליה הוא דרך ארץ, וכיון שהיה קשה לו לקום לא היה צריך לקום משום דרך ארץ בלבד, ומכך שקם הוצרך רש"י לפרש שהוא משום שחולקין כבוד למלכות.

אמנם בחזקוני פירש הא דהתחזק, הוא משום שנתן לו עכשיו את הבכורה לענין השבטים, שיהיו מנשה ואפרים כשני שבטים, ואת שכם, וקיי"ל דשכ"מ שנתן מתנה אם עמד חוזר, ולכך הראה שהוא בריא שאם עמד אינו חוזר.

מתה עלי רחל (מ"ח. ז')

צ"ע דהו"ל למימר "מתה עלי אמך".

שכל את ידיו כי מנשה הבכור (מ"ח. י"ד)

פירש רש"י מדעת כי יודע היה שמנשה הבכור, ואעפ"כ לא שם ימינו עליו ע"כ. משמע דכיון שהוא הבכור לכך שיכל ידיו, וצ"ב דאדרבה כיון שמנשה הבכור לא היה צריך לשכל ידיו, וכתב השפתי חכמים דרש"י פירש כי מנשה הבכור כלומר אפילו שמנשה הבכור.

וברשב"ם כתב דמהיכן ידע יעקב שמימינו הוא מנשה ומשמאלו הוא אפרים, ואולי הוא להפך, אלא דהבין מסברא דהבכור לימינו, וכיון שכך הפך ידיו, וזה מה שכתוב שיכל את ידיו כי מנשה הבכור, דכיון שהוא בכור על כן עמד לימינו, ולכך שיכל ידיו.

הרא"ש על התורה כתב [וכן כתבו בשפתי חכמים ובבית הלוי], דהנה יש להקשות מ"ט רק שיכל ידיו ולא הפך את מנשה ואפרים, וע"ז אמר "כי מנשה הבכור" ולא רצה לבזות את הבכור.

האלקים אשר התהלכו אבותי לפניו וגו', המלאך

(מ"ח. ט"ו ט"ז)

פירש רש"י מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי ע"כ. וצ"ע דפתח בה' וסיים במלאך, ואח"כ כתוב יברך את הנערים, משמע ג"כ הקב"ה, ואין לומר דאזיל על המלאך דמה הענין שהמלאך

הגואל יברכם, וכתבו הטור והחזקוני [וכוון לדבריהם הגרייז] דמתחילה הודה להקב"ה על כך שהתהלך לפניו, ועל כך ששלח לו מלאך הגואל, ואח"כ אמר "יברך את הנערים" וזהו תפילה להקב"ה שיברך את הנערים.

ובאילת השחר הקשה דהא אין מבקשים בקשות מן המלאכים, והביא דברי הטור והחזקוני הנ"ל שהמלאך הגואל זה המשך של ההודאה שמוזכר בפסוק הקודם, והקשה דברק"ש שעל המטה אומרים את הפסוק המלאך הגואל וגו', בלי להקדים את הפסוק שקודם לכן "האלקים וכו'" ותיירץ דאפשר לומר דסמכינן אכונת הפסוק במקומו בתורה, ומה שאין אומרים האלקים וכו', אפשר דהוא משום דהאלקים הוא אמצע פסוק, וכל פסוק דלא פסקיה משה אנו לא פסקינן.

אמנם בתרגום יונתן מפרש שביקש מהקב"ה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים, [והנה יש נוהגים שלא לומר בליל שבת ברכוני לשלום, [וכן אין אומרים מכניסי רחמים] משום שאין מבקשין בקשה מהמלאכים, אמנם יש אומרים יברכוני לשלום, כלומר שהוא בקשה מהקב"ה שיברכוהו המלאכים, וכדברי התרגום יונתן].

וישם את אפרים (ש)

פירש רש"י בברכתו לפני מנשה להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים ע"כ. וצ"ב דכבר כתוב ישימך אלקים כאפרים וכמנשה, והיינו שהקדים את אפרים לפני מנשה, ויש לבאר ע"ד הדרוש, דישנם באדם ב' עניני מעלות, יש מעלה עצמית, ויש מעלה ע"י שעובד על עצמו מתעלה, והנה מנשה היה בכור וזוהי מעלה עצמית, אבל אפרים נתעלה למדרגה גבוהה ע"י שעבד על עצמו, ויצא ממנו יהושע בן נון.

ומעתה בתחילה כתוב ישימך אלקים כאפרים וכמנשה, שיהיו ב' המעלות, גם מעלה ע"י העמל, וגם המעלה עצמית, אמנם וישם את אפרים לפני מנשה, שתחילה יש להקדים לאפרים שיהא בר מעלה ע"י עמל, ורק אח"כ מעלת מנשה שיהא לו מעלה עצמית.

ואגידה לכם (ש)

פירש רש"י ביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכנה. הרא"ש על התורה כתב דכשיעקב רצה לגלות להם את הקץ, ראה שאין בהם אותיות ק"ץ, אמר שמא ח"ו אינם ראויים לקץ, אמרו לו בניו שגם אותיות ח"ט אין בנו, דהיינו חטא ועוון.

ובקהלם אל תחז כבודי (מ"ט. ו)

פירש רש"י כשהקהל קרח שהוא משבטו של לוי את כל העדה על משה ואהרן שם אל יתיחד עמהם שמי. מרן הגר"א"מ שך זצ"ל ביאר [וכבר כתב כן באור החיים], דאם אדם מוזכר לגבי מאורע, הוא סימן שגם הוא משורש הענין, ולכן יעקב ביקש שלא יזכירוהו.

לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו (מ"ט. י)

פירש רש"י שבט מיהודה אלו הם ראשי גלויות שבבל ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאי ארץ ישראל. וביאר הגרייז דראשי גלויות בעינין בן אחר בן, והיינו שבט, דשבט מתיחס אחר האב, אבל נשיא אפשר גם בן אחר בת [כמש"כ תוס' בסנהדרין (דף ה. ד"ה דהכא)], ולכן ע"ז כתוב ומחוקק מבין רגליו סתמא.

כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה (מ"ט. י"א)

כתב האור החיים בשם הזוהר דיש ב' אפשרויות בגאולה, האחד ע"י יין דהיינו תורה, והשני ע"י דם דהיינו צרות ותוקף הגלות שיצירו האומות לישראל, וכונת הפסוק שאם בעת הגאולה לא ימצא תורה בישראל, יהיה ע"י יסורין, והדברים מבהילים. ועוד כתב שיש חילוק גדול אם הגאולה תהיה ע"י תורה או ע"י יסורים, דאם תהיה ע"י תורה יבוא המשיח כגילוי מלכות עליון, ואם ע"י יסורין יבוא כעני הרוכב על חמור.

וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל

(מ"ט. ט"ו)

פירש רש"י ראה לחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות ויט שכמו לסבול עול תורה. מטין משמיה דהחזו"א שכשאדם רואה דבר טוב יביאו להקב"ה, וכך יששכר כיון שראה את המנוחה כי טוב, הביאו להקב"ה ולכן ויט שכמו לסבול.

דן ידין עמו (מ"ט. ט"ז)

איתא בפסחים (דף ד.) "ההוא דאמר דונו דיני אמרי שמע מינה מדן קאתי דכתיב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל, ההוא דאזיל אמר אכיף ימי אסיסני ביראתא בדקו ואשכחוהו דמזבולון קאתי דכתיב זבולון לחוף ימים ישכון ע"כ.

ושמעתי מהגר"ב צ"ל פלמן זצ"ל שאחד מתלמידי האבני נזר הגיע לחזו"א, אמר לו החזו"א שיאמר דבר בשם רבו האבני נזר, ואמר לו דיש לדקדק בלשון הגמ' שלגבי שבט דן לשון הגמ' "שמע מינה" מדן קאתי, ולגבי זבולון כתוב "בדקו ואשכחוהו" דמזבולון קאתי, וביאר האבני נזר דבשירת דבורה מבואר שגם אשר ישב על חוף ימים, ולכן היה צריך לבדוק אחריו שהוא מזבולון, והחזו"א נהנה ואמר כך צריך ללמוד, [כלומר לדקדק היטב בלשון הגמ', אפילו בשינוי דק כמו זה].

לישועתך קויתי ה' (מ"ט. י"ח)

פירש רש"י נתנבא שינקרו פלשתים את עיניו וסופו לומר זכרני נא וחזקני אך הפעם ע"כ. לעיל על הפסוק יהי דן נחש עלי דרך וגו', פירש רש"י דאזיל על שמשון, וכן כתב בתרגום יונתן, אמנם כאן פירש בתרגום יונתן [דלא כרש"י] דאע"פ שראה את מושיעי ישראל היינו שמשון וגדעון, אמר דזה רק ישועה זמנית, ולא לזה הוא מצפה, אלא לישועתך קויתי ה' שהיא ישועת עולם.

וידבר יוסף אל בית פרעה וגו' (נ. ד')

צ"ב מדוע יוסף לא הלך בעצמו לפרעה, והביא בטעמא דקרא מהקה"י שאם יוסף היה הולך לפרעה, פרעה היה אומר לו אי אפשר להסתדר במצרים בלעדך, אבל לשלוחי יוסף פרעה לא היה יכול לומר כן, כיון שזה ביזוי לפרעה, ולכן יוסף שלח שליחים.

ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה (נ. כ')

צ"ב דהא נתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה צריך כפרה, ותיירץ האור החיים דהרי זה כמתכוין להשקות את חבירו כוס עיקרין והשקהו כוס יין, דפטור גם בידי שמים, והביאור דבבין אדם לחבירו אין צריך כפרה כשלא עלתה בידו.

והנה לא מצינו שיוסף מחל להם ורק אמר להם האלקים חשבה לטובה, וכתב רבינו בחיי דכיון שלא מחל להם בפירוש, היה עשרה הרוגי מלכות.

ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת (נ. כ"ד)

הגרעק"א הקשה דהא יוסף עדיין לא מת בזמן ההוא ומה אמר אנוכי מת, וביאר ע"פ הגמ' בברכות (דף ה.) דלעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצה"ר, נצחו מוטב ואם לא יזכיר לו יום המיתה, ומבואר דע"י שמזכיר לו יום המיתה נשברים המידות הרעות, וזה מה שאמר יוסף אנוכי מת, והיינו שבא להזכיר יום המיתה. והוסיף שכתוב ורקב עצמות קנאה, ויוסף מכיון שהזכיר לעצמו את יום המיתה לא היה בו קנאה, וממילא לא נרקבו עצמותיו, וע"ז אמר להם יוסף והעליתם את עצמותי שיהיו עצמותיו שלמות.

וע"פ זה נראה לבאר מה שאמר דוד המלך (תהילים ט"ז. ט"ו) "אף בשרי ישכון לבטח כי לא תעזוב נפשי לשאול", וכתב הגר"א שכשאדם יורד לשאול וכל העולם ממשכים הלאה, הרי זה קנאה שאין לשער ואין לתאר, וזה מה שאמר דוד דמכיון שלא יעזוב נפשו לשאול, א"כ לא יהיה בו קנאה, ולכך אף בשרי ישכון לבטח.

לע"נ

הגאון הגדול ר' שלום בן מרן הג"ר דוד פוברסקי זצ"ל

מראשי ישיבת קול תורה

נלב"ע י"א טבת תשפ"א ת.נ.צ.ב.ה.